

FUTBOL HAKEMLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SPORTMENLİK DIŞI DAVRANIŞLARIN İNCELENMESİ

Bahri GÜRPINAR¹ Özbyay GÜVEN²

Geliş Tarihi: 11.2.2011

Kabul Tarihi: 30.6.2011

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; futbol hakemlerinin karşılaştıkları sportmenlik dışı davranışların belirlenmesi ve bu davranışların hakemlerin çeşitli değişkenleri açısından incelenmesidir. Araştırmaya 2007–2008 sezonunda Türkiye futbol liglerinde maç yöneten 129 adet gönüllü futbol hakemi katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi ve Görüş Formu” ve “Sportmenlik Dışı Davranışlar Anketi” kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, futbol hakemlerinin sportmenlik dışı davranışlar anketinden aldıkları puanlara bakıldığında seyirci kaynaklı sportmenlik dışı davranışlarla hakemlerin yönettiği ortalama maç(P<0.01) ve lisanslı sporculuk geçmişi(P<0.05) arasında; hakeme yapılan sportmenlik dışı davranışlarla hakemlerin lisanslı sporcu geçmişi arasında(P<0.05), rakip seyircilere yapılan davranışlarla yönetilen ortalama maç arasında (P<0.01); hakemlerin yaşıyla konsantrasyon bozma(P<0.05), ve rakibi şikayet(P<0.01) davranışı arasında; hakemlerin cinsiyetiyle malzemeye zarar verme(P<0.05) davranışı arasında; hakemlerin hakemlik yaşıyla protesto(P<0.05) ve rakibi şikayet(P<0.05) davranışları arasında; hakemlerin klasmanıya tehdit(P<0.05) ve sportif erdeme aykırılık(P<0.05) davranışları arasında; hakemlerin yönettiği ligle tahrik(P<0.05), protesto(P<0.05), hakemi şikayet(P<0.05) ve rakibi şikayet(P<0.05) davranışları arasında; hakemlerin yönettiği ortalama maç ile saygısızlık(P<0.05), tahrik(P<0.05), protesto(P<0.01), psikolojik baskı(P<0.05), konsantrasyon bozma(P<0.05) ve hakemi şikayet(P<0.05) davranışları arasında; hakemlerin lisanslı sporculuk geçmişiyle saygısızlık(P<0.01) ve itiraz(P<0.05) davranışları arasında anlamlı ilişkiler olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, araştırma sonucunda sportmenlik dışı davranışlar bakımından futbol ligleri arasında farklılıklar araştırılmış ve elde edilen veri sonucunda futbol ligleri arasında yapılan davranışın türüne göre boyutunda anlamlı farklılıklar olduğu ortaya koyulmuştur (P<0.05).

Anahtar Kelimeler: Sportmenlik, Hakem, Futbol

ANALYSING THE UNSPORTSMANLIKE BEHAVIORS THAT FOOTBALL REFEREES' MEET

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyse the unsportsmanlike behaviors that football referees' meet and analysing those behaviors considering some variables of referees. 129 football referees officiating in Turkey's 1st, 2nd and 3rd league of football in the season of 2007-2008 voluntarily participated in this study. "Personal Information and Opinion Form" and "Unsportsmanlike Behaviors Questionnaire" were used in the study as the data-collection tools.

At the end of this research, the opinion's of football referees were evaluated; in addition, we suggest that there are significant differences between unsportsmanlike behaviors made from spectators and number of matches officiated (P<0.01) and whether the referee professionally participated in that particular sport (P<0.05); between unsportsmanlike behaviors made to referee and whether the referee professionally participated in that particular sport(P<0.05); between unsportsmanlike behaviors made to opponent spectators and number of matches officiated(P<0.01); between age of the referees and destroying concentration(P<0.05) and complaining the competitor(P<0.01); between the sex of referees and harm on sports equipment(P<0.05); between referees years of officiating and protest(P<0.05) and complaining the opponent(P<0.05); between the classification of the referees and threat(P<0.05) and behaving against the sporting virtue(P<0.05); between the referees' officiating league of previous season and incitement(P<0.05), protest(P<0.05), complaining the referee(P<0.05) and complaining the opponent(P<0.05); between the number of matches officiated and disrespect(P<0.05), incitement(P<0.05), protest(P<0.01), psychological pressure(P<0.05), destroying concentration (P<0.05) and complaining the referee(P<0.05); between whether the referee professionally participated in that particular sport and disrespect(P<0.01) and objection(P<0.05). Furthermore, football league division comparisons in terms of the unsportsmanlike behaviors were compared and it has been supported with the data that unsportsmanlike behaviors and their magnitude found to be representing differences from division to division (P<0.05).

Keywords: Sportsmanship, Referee, Football

¹ Necla Kızılbağ Anadolu Lisesi, Ankara

² Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Ankara

GİRİŞ

Spor, insanın aklını ve vücudunu kullanarak rakibine, kendisine, tabiata, mesafeye ve zamana karşı, eşit kurallar içerisinde yaptığı bir mücadele şeklidir. Sporun temelinde mücadele ve rekabet unsuru vardır. Spor, kişilerde ve toplumda sağlıklı ilişkilerin oluşmasına olanak sağlayan, kurallara saygıyı ve sosyal barışa inandırmış bireyleri kazandıran bir araçtır⁽¹⁾. Bir diğer yandan, yapılan birçok çalışmada ve yazılan kitaplarda sportmenlik dışı davranışların, aşırı kazanma arzusunun, spordaki yozlaşmaların ve müsabaka kurallarına uymamanın spora verdiği zararlardan bahsedilmiştir^(2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9). Bir müsabakada; sporcuların, antrenörlerin ve seyircilerin sportmenlik dışı davranışlarını cezalandırmanın sorumluluğu hakemlerin üzerine düştüğünden ve günümüzde sportmenlik dışı davranışların büyük oranda artmasından dolayı hakem ruhsal ve bedensel olarak zorlanmaktadır⁽¹⁰⁾. Günümüz sporcusunun hakem otoritesini kabul etmesi için hakemin, hem genel spor hem de hakemlik yaptığı spor dalı konusunda yüksek bir bilgi kültürü ve tecrübe düzeyine sahip olması önem arz etmektedir⁽¹¹⁾. Bu yüzden hakemin hakemlik yaptığı sporun içinden gelmesi önemlidir. Ayrıca tecrübeli hakemlerin daha az saldırganlık davranışlarıyla karşılaştıkları ve yönettikleri müsabakalarda gözlemcilerden yüksek puan aldıkları ile ilgili olarak yapılan çalışmalara literatürde rastlanmaktadır^(12, 13). Spor ortamının korunması için müsabakalardaki sportmenlik dışı davranışların yaşatılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun amacına varabilmesi için öncelikle müsabakalardaki sportmenlik dışı davranışların hakemlerin bakış açısından tespit edilmesi önemli görülmektedir⁽¹⁴⁾.

Futbolda ortaya çıkan sportmenlik dışı davranışlara Türkiye’de ve dünyada çok sık rastlanmaktadır. Buna ait örnekler; medyada yer almakta ve spor etiğine uymayan davranışlar her geçen gün artmaktadır. Hakemlerin müsabakaları dürüst bir şekilde yönetmeye çalışmalarına karşın sporcuların da etik dışı davranışlar sergileyerek kazanmak istemeleri yazılan kitaplarda ve yapılan çalışmalarla da ortaya konmuştur^(15, 16, 17, 18). Bu çalışmada futbolda hakemlerin karşılaştıkları sportmenlik dışı davranışların hangi boyutlarda görüldüğünün araştırılması ve bu davranışların hakemlerin belirli kişisel özelliklerine bağlı olarak değişip değişmediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın evrenini 2007–2008 sezonunda Türkiye Futbol Ligleri’nde maç yöneten toplam 644 futbol hakemi oluşturmuştur. Geliştirilen veri toplama aracı, karşılaştırmalı veri analizi için ulaşılabilen toplam 163 hakeme uygulanmış; geçerli olarak 6 FIFA, 9 FIFA Yardımcı, 12 Süper Lig, 20 Süper Lig Yardımcı, 9 A Klasman, 6 B Klasman, 40 C Klasman, 27 C Klasman Yardımcı olmak üzere toplam 129 hakem de, bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada kullanılan veri toplama aracı geliştirilirken; konuyla ilgili literatür taraması yapıp teorik bilgiye ulaşıldıktan sonra, çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılmak üzere hakemlere yönelik geliştirilen, “Kişisel Bilgi ve Görüş Formu (KBGF)” ve hakemlerin karşılaştıkları sportmenlik dışı davranışlara yönelik hakemlerin sporcuların, teknik ekibin ve seyircilerin davranışlarını değerlendirdikleri “Sportmenlik Dışı Davranışlar Anketi (SDDA)” kullanılmıştır.

“Kişisel Bilgi ve Görüş Formu”nun Hazırlanması

Klasmanda maç yöneten futbol hakemleri hakkında, bilgi toplamak amacıyla “Kişisel Bilgi ve Görüş Formu” hazırlanmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkenlerini “Sportmenlik Dışı Davranışlar Anketi” oluştururken, araştırmanın bağımsız değişkenlerini ise; klasmanda maç yöneten futbol hakemlerinin yaşı, cinsiyeti, yüksekokul/fakülteden mezun olduğu bölümü, hakemlik yaşı, bir önceki sezonda maç yönettiği klasmanı, klasmanında bir sezonda yönettiği ortalama maç sayısı, hakemlik yaptığı branşta lisanslı sporculuk durumu ile ilgili sorular oluşturmaktadır.

“Sportmenlik Dışı Davranışlar Anketi”nin Hazırlanması

Anketin hazırlık aşamasında, çalışma alanındaki hakemlerden rasgele belirlenen 24 hakemle karşılıklı görüşmeler yapılmış daha sonra aynı hakemlere açık uçlu anket formu ile uygulama yapıp onların konu ile ilgili görüşleri yazılı olarak alınmıştır. Toplanan açık uçlu anket formları tasnif edilip incelendikten sonra anketin ham ifadeleri oluşturulmuştur. Anket oluşturma safhasında futbol kural kitaplarından yararlanılmıştır⁽¹⁹⁾. Oluşturulan ham anket ifadeleri uzman görüşlerine sunulup daha önce konu ile ilgili yapılan çalışmalardaki anketlerle kıyaslandıktan sonra pilot çalışma yapılması amacıyla 20 hakeme anket uygulanmıştır ve anlaşılabilir/anlaşılmayan maddeler ile soruların açıklığı ve netliği konusunda görüşleri alınıp gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra ankete son şekli verilmiştir. “Sportmenlik Dışı Davranışlar Anketi”, başlangıçta 284 ifadeden oluşmuştur, ancak kural kitapları, uzman görüşleri ve hakemlerin dönütlerinden faydalanılarak benzer ifadeler birleştirilmiş ve anket 120 ifadeye indirgenmiştir. Futbol hakemlerinin karşılaştıkları sportmenlik dışı davranış sıklıklarının tespit etmek için geliştirilen anket, 5’li Likert tipindedir. Olumlu

ifadelerin seçenekleri “Her Zaman”, “Çok Sık”, “Ara Sıra”, “Nadiren”, “Hiçbir Zaman” şeklinde sıralanmış ve 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanmıştır.

“Sportmenlik Dışı Davranışlar Anketi” anket tarzı bir bilgi toplama aracı olduğundan ve durum değerlendirmesi içerdiğinden güvenilirlik çalışması yapılmaya gereksinimi olmamıştır⁽²⁰⁾.

Sportmenlik Dışı Davranışlar Anketinin Geçerlik Çalışması

Sportmenlik dışı davranışlar anketinde bulunan 120 maddeye ilişkin ifadeler analiz edilirken hakemlerden, kural kitaplarından ve uzmanlardan alınan dönütlerle bu davranışlar üç farklı grupta sınıflandırılmıştır. Bu gruplar oluşturulurken maddelerin içerikleri dikkate alınmıştır. Buna göre; sportmenlik dışı davranışların kaynakları sporcular, teknik ekiptekiler ve seyirciler olarak ortaya çıkmıştır. 1. grupta ele alınan davranışlar sportmenlik dışı davranışları yapan gruba göre belirlendiğinden sportmenlik dışı davranışları sergileyen kişilerin ele alındığı bu gruba “davranışı yapan gruba göre” adı verilmiştir. Sportmenlik dışı davranışların yapıldığı gruplar hakemler, sporcular, teknik ekiptekiler ve seyirciler olarak ortaya çıkmıştır. 2. grupta ele alınan davranışlar sportmenlik dışı davranışların kime yapıldığına göre belirlendiğinden sportmenlik dışı davranışların yapıldığı kişilerin ele alındığı bu gruba “davranışın yapıldığı gruba göre” adı verilmiştir. Başlangıçta 284 farklı ifadeden oluşan sportmenlik dışı davranış türleri 120 ifadeye indirilmiş ve bu ifadeler de 16 farklı kategoride ele alınmıştır. Bu kategoriler fiziksel saldırı girişimi, fiziksel saldırı, hakaret, saygısızlık, tehdit, tahrik, takdir etmeme, protesto, psikolojik baskı, malzemeye zarar, konsantrasyon bozma, hakeme yardım etmeme, itiraz, hakemi şikâyet, rakibi şikâyet ve sportif erdeme aykırılık olarak ortaya çıkmıştır. 3. grupta ele alınan sportmenlik dışı davranışlar bu davranışların türüne göre ele alındığından bu faktöre “yapılan davranışın türüne göre” adı verilmiştir. Ankette “Sporcular” olarak geçen kişiler sahada mücadele eden sporcular ve yedek sporculardan oluşmaktadır. “Teknik Ekip” olarak geçen kişiler takım yedek sırasında bulunan antrenör, yardımcı antrenör, yönetici, masör, sağlıkçı, istatistikçi vb. gibi kişilerden oluşmaktadır. “Seyirciler” olarak geçen kişiler ise tribünlerden maçı izleyen kişilerden oluşmaktadır.

İstatistiksel Analiz

Araştırmada tüm analizler SPSS 15 paket program kullanılarak yapılmıştır. Verilerinin değerlendirilmesinde istatistikî yöntem olarak frekans, yüzde dağılımları, korelasyon, ANOVA ve bağımsız gruplar için t-Testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Futbol Hakemlerinin Kişisel Bilgilerinin Dağılımı

	Değişkenler	f	(%)
Cinsiyet	Erkek	124	96.1
	Kadın	5	3.9
	Toplam	129	100.0
Mezun Olduğu Bölüm	Beden Eğitimi	50	38.8
	Diğer	79	61.2
	Toplam	129	100.0
Klasman Dağılımı	Futbol FIFA	6	4.6
	Futbol FIFA Yardımcı	9	7.0
	Futbol Süper Lig	12	9.3
	Futbol Süper Lig Yardımcı	20	15.5
	Futbol A Klasman	9	7.0
	Futbol B Klasman	6	4.6
	Futbol C Klasman	40	31.0
	Futbol C Klasman Yardımcı	27	21.0
	Toplam	129	100.0
Yönettiği Lig	Futbol Süper/1.Lig	47	36.5
	Futbol 2. Lig	15	11.6
	Futbol 3. Lig	67	51.9
	Toplam	129	100.0
Lisanslı Sporculuk Durumu	Yaptı	70	54.3
	Yapmadı	59	45.7
	Toplam	129	100.0

Tablo 2: Futbol Hakemlerinin Yönettikleri Liglere Göre Kişisel Bilgilerinin Ortalamaları

Değişkenler		f	X̄	En Az	En Çok
Yönettikleri Liglere Göre Yaş Ortalamaları	Futbol Süper/1.Lig	47	32.63	26	40
	Futbol 2. Lig	15	30.93	26	41
	Futbol 3. Lig	67	27.91	22	34
	X̄	129	30.49	22	41
Yönettikleri Liglere Göre Hakemlik Yaşı Ortalamaları	Futbol Süper/1.Lig	47	12.76	7	20
	Futbol 2. Lig	15	12.13	8	18
	Futbol 3. Lig	67	8.46	3	14
	X̄	129	11.11	3	20
Yönettikleri Liglere Göre Yönettikleri Maç Ortalamaları	Futbol Süper/1.Lig	47	17.65	4	23
	Futbol 2. Lig	15	10.66	7	16
	Futbol 3. Lig	67	9.83	1	20
	X̄	129	12.71	1	23

Tablo 3: Davranışı Yapan Gruba Göre Futbolda Çeşitli Değişkenler İle Sportmenlik Dışı Davranışlar Arasındaki İlişki

Değişkenler	Davranışı Yapan Grup		
	Sporcu	Teknik Ekip	Seyirci
Yaş	.078	.080	.170
Cinsiyet	.084	.085	.009
Mezun Bölüm	.021	-.028	-.087
Hakemlik Yaşı	.030	.056	.130
Klasman	.150	.128	.055
Yönettiği Lig	-.059	-.069	-.154
Ortalama Maç	.107	.096	.230**
Lisanslı Sporcu	-.147	-.096	.197*

**(P<0.01), *(P<0.05)

Tablo 3'e göre futbolda hakemlerin yönettiği ortalama maç arttıkça seyircilerin yaptığı sportmenlik dışı davranışların arttığı söylenebilir ayrıca lisanslı sporculuk geçmişi olan hakemlerin seyirci kaynaklı sportmenlik dışı davranışlarla daha az karşılaştığı söylenebilir.

Tablo 4: Davranışın Yapıldığı Gruba Göre Futbolda Çeşitli Değişkenler İle Sportmenlik Dışı Davranışlar Arasındaki İlişki

Değişkenler	Davranışın Yapıldığı Grup			
	Hakem	Rakip Sporcu	Rakip Teknik Ekip	Rakip Seyirci
Yaş	.134	.151	.032	.088
Cinsiyet	.129	.030	-.023	.011
Mezun Bölüm	-.034	.014	-.065	-.081
Hakemlik Yaşı	.067	.091	.019	.085
Klasman	.106	.095	.112	.076
Yönettiği Lig	-.083	-.096	-.089	-.117
Ortalama Maç	.078	.142	.155	.235**
Lisanslı Sporcu	.177*	-.107	-.146	-.133

**(P<0.01), *(P<0.05)

Tablo 4'e göre futbolda hakemlerin yönettiği ortalama maç arttıkça seyircilere yapılan sportmenlik dışı davranışların arttığı söylenebilir ayrıca futbolda lisanslı sporculuk yapmışsa hakemlere yapılan sportmenlik dışı davranışların azaldığı, yapmamışsa da hakemlere yapılan sportmenlik dışı davranışların arttığı söylenebilir.

Tablo 5: Sportmenlik Dışı Davranış Kısaltmalarının Açılımı

FSG	FS	HAK	SAYG	TEH	TAH	TE	PRO
Fiziksel Saldırı Girişimi	Fiziksel Saldırı	Hakaret	Saygısızlık	Tehdit	Tahrik	Takdir Etmeme	Protesto
PSİ BAS	MAL ZAR	KONS BOZ	HYE	İTİ	HŞ	RŞ	SEA
Psikolojik Baskı	Malzemeye Zarar	Konsantrasyon Bozma	Hakeme Yardım Etmeme	İtiraz	Hakemi Şikâyet	Rakibi Şikâyet	Sportif Erdeme Aykırılık

Tablo 6'da verilen sportmenlik dışı davranış türlerinin kısaltmalarının açılımları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 6: Yapılan Davranışın Türüne Göre Futbolda Çeşitli Değişkenler İle Sportmenlik Dışı Davranış Türleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	Davranış Türleri															
	FSG	FS	HAK	SAYG	TEH	TAH	TE	PRO	PSİ BAS	MAL ZAR	KONS BOZ	HYE	İTİ	HŞ	RŞ	SEA
Yaş	.130	-.009	-.032	.172	.022	.104	.055	.167	.120	.108	.179*	.075	.148	.162	.234**	.045
Cinsiyet	.040	.098	.025	-.004	.003	.134	-.021	.148	.061	.223*	-.014	.037	.103	.075	.047	-.124
Mezun Bölüm	-.044	-.124	-.025	-.022	.042	-.080	-.027	-.050	-.123	.072	-.008	.029	.060	.108	.042	.012
Hakemlik Yaşı	.045	-.045	-.053	.104	.036	.150	.069	.183*	.052	.114	.112	-.010	.106	.041	.181*	.007
Klasman	.019	.143	.153	.091	.186*	.071	.003	.070	.107	-.002	.054	-.023	.031	.126	-.066	.188*
Yönettiği Lig	.017	.045	-.014	-.120	-.028	.204*	-.102	.204*	-.093	-.127	-.168	-.058	-.109	.203*	.176*	-.022
Ortalama Maç	.012	.015	.094	.201*	.153	.178*	.076	.241**	.179*	.073	.214*	.032	.089	.207*	.126	.119
Lisanslı Sporcu	-.057	-.075	-.144	.233**	-.162	-.117	-.107	-.045	-.138	.115	-.069	-.047	.178*	-.163	-.050	-.149

**($P < 0.01$), *($P < 0.05$)

Tablo 6 incelendiğinde; futbolda hakemlerin yaşı arttıkça konsantrasyon bozma ve rakibi şikâyet davranışlarının, hakemlerin klasmanı düştükçe protesto ve sportif erdeme aykırılık davranışlarının, hakemlerin hakemlik yaşı arttıkça protesto ve rakibi şikâyet davranışlarının, hakemlerin yönettiği ortalama maç arttıkça saygısızlık, tahrik, protesto, psikolojik baskı, konsantrasyon bozma ve hakemi şikâyet davranışlarının, hakem lisanslı sporculuk yapmamışsa saygısızlık ve itiraz davranışlarının arttığı söylenebilirken kadın hakemlerin maçında malzemeye zarar verme davranışlarının arttığı söylenebilir. Ayrıca üst ligleri yöneten hakemlerin tahrik, protesto, hakemi şikâyet ve rakibi şikâyet davranışlarıyla daha fazla karşılaştığı söylenebilir.

Tablo 7: Davranışı Yapan Gruba Göre Futbol Ligleri Arasında Sportmenlik Dışı Davranış Farklılıklarının Karşılaştırılması

Davranışı Yapan	TFF Süper/1.lig (n=47)		TFF 2.lig (n=15)		TFF 3.lig (n=67)		df		
	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	(B-W)	Fark	p
Sporcu	3.08	.39	2.84	.33	3.02	.45	(2-126)	1.825	.165
Teknik Ekip	2.85	.44	2.66	.37	2.77	.52	(2-126)	.915	.403
Seyirci	3.77	.61	3.63	.58	3.56	.65	(2-126)	1.552	.216

Tablo 7 incelendiğinde; futbol hakemlerinin karşılaştıkları sportmenlik dışı davranışlarda davranışı yapan gruba göre futbol ligleri arasında hiçbir parametrede anlamlı fark bulunamamıştır. Bunun yanında, her 3 ligde de en çok sportmenlik dışı davranışın sırasıyla seyircilerden, sporculardan ve teknik ekiptekilerden kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 8: Davranışın Yapıldığı Gruba Göre Futbol Ligleri Arasında Sportmenlik Dışı Davranış Farklılıklarının Karşılaştırılması

Davranışın Yapıldığı	TFF Süper/1.lig (n=47)		TFF 2.lig (n=15)		TFF 3.lig (n=67)		df		
	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	(B-W)	Fark	p
Hakeme	3.43	.49	3.16	.49	3.32	.63	(2-126)	1.309	.274
Sporcuya	3.26	.41	3.08	.43	3.17	.46	(2-126)	1.242	.292
Teknik Ekibe	2.66	.55	2.55	.41	2.56	.55	(2-126)	.577	.563
Seyirciye	2.93	.55	2.79	.52	2.77	.68	(2-126)	.942	.393

Tablo 8'e göre; futbol hakemlerinin karşılaştıkları sportmenlik dışı davranışlarda davranışın yapıldığı gruba göre futbol ligleri arasında hiçbir parametrede anlamlı fark bulunamamıştır. Bunun yanında her 3 ligde de en çok sportmenlik dışı davranışın sırasıyla hakemlere, sporculara, seyircilere ve teknik ekiptekilere yapıldığı görülmektedir.

Tablo 9: Yapılan Davranışın Türüne Göre Futbol Ligleri Arasında Sportmenlik Dışı Davranış Farklılıklarının Karşılaştırılması

Davranış Türü	TFF Süper/1.lig (n =47)		TFF 2.lig (n =15)		TFF 3.lig (n =67)		df			
	X ⁻	SS	X ⁻	SS	X ⁻	SS	(B-W)	Fark	p	p fark
Fiziksel Saldırı Girişimi	2.59	.54	2.63	.55	2.61	.62	(2-126)	.036	.965	
Fiziksel Saldırı	2.55	.67	2.54	.57	2.61	.66	(2-126)	.151	.860	
Hakaret	3.19	.64	3.01	.41	3.16	.66	(2-126)	.472	.625	
Saygısızlık	3.29	.51	3.04	.57	3.13	.61	(2-126)	1.521	.222	
Tehdit	2.99	.61	2.80	.48	2.94	.60	(2-126)	.561	.572	
Tahrik	3.35	.58	3.10	.50	3.09	.61	(2-126)	3.007	.053	
Takdir Etmeme	3.15	.69	2.98	.64	2.99	.74	(2-126)	.785	.459	
Protesto	4.09	.69	3.64	.56	3.75	.77	(2-126)	3.729	.027*	1>3
Psikolojik Baskı	4.14	.80	3.87	.60	3.97	.87	(2-126)	.912	.404	
Malzemeye Zarar	3.04	.59	2.84	.69	2.85	.74	(2-126)	1.164	.315	
Konsantrasyon Bozma	3.36	.69	3.09	.72	3.08	.79	(2-126)	2.056	.132	
Yardım Etmeme	3.56	1.41	3.40	1.54	3.40	1.21	(2-126)	.239	.788	
İtiraz	3.73	.71	3.33	.70	3.53	.90	(2-126)	1.663	.194	
Hakemi Şikâyet	3.86	.76	3.20	1.00	3.46	.87	(2-126)	4.777	.010*	1>2,3
Rakibi Şikâyet	3.83	.69	3.37	.85	3.50	.90	(2-126)	2.893	.059	
Sportif Erdeme Aykırılık	3.07	.40	2.83	.39	3.04	.44	(2-126)	1.885	.156	

*(P<0.05)

Tablo 9 incelendiğinde; protesto davranışının 1. ligde 3. ligden anlamlı şekilde daha fazla olduğu, ayrıca hakemi şikâyet davranışının 1. ligde 2. ve 3. ligden anlamlı şekilde fazla olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada futbol hakemlerinin karşılaştığı sportmenlik dışı davranışlar ile kişisel bilgileri arasındaki ilişkiler ve futbol ligleri arasındaki sportmenlik dışı davranış farklılıkları incelenmiştir.

“Davranışı yapan gruba göre”; çok maç yöneten hakemlerin seyirci kaynaklı sportmenlik dışı davranışlarla daha fazla karşılaştığı (r=.230; P<0.01) (Tablo 3) ve “Yapılan davranışın türüne göre” de çok maç yöneten hakemlerin saygısızlık (r=.201; P<0.05), tahrik (r=.178; P<0.05), protesto (r=.241; P<0.01), konsantrasyon bozma (r=.214; P<0.05) ve hakemi şikâyet (r=.207; P<0.05) davranışlarıyla daha çok karşılaştıkları söylenebilir (Tablo 5). Özmeden'e (2004) göre, hakemlerin haksız kart göstermesi, aleyhte kararlar vermeleri, rakip futbolcuları korumaları ve daha önceki yönettiği maçlarda taraflı davranmış olmaları seyirci saldırganlığı üzerinde “çok etkili” davranışlardır⁽²¹⁾. Fazla sayıda maç yöneten hakemin geçmişte çaldığı hatalı düdüklerin seyirciler tarafından unutulmadığı düşünülmektedir. Hatta eski futbol hakemi Ahmet Çakar'ın yıllar önce topun çizgiyi geçip geçmediği bir pozisyonda gol olarak verdiği karar halen tartışılmaktadır⁽²²⁾. Bunların yanında seyircilerin olumsuz davranışları üzerinde hakemlerin etkilerinin olduğuna dair literatürde birçok çalışmaya rastlanmaktadır^(4, 5, 23, 24, 25, 26, 27, 28). Dolayısıyla, hakemin eskiden verdiği kararların hakemin yönettiği diğer maçlarda da seyirciler tarafından unutulmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında hakemlere karşı olan sportmenlik dışı davranışların yaygın olduğu, seyircilerin de kendi sportmenlik dışı davranışlarında en büyük neden olarak hakemleri gördükleri ortaya çıkmaktadır. Bir diğer bakış açısıyla da tecrübeli hakemlerin çevresel olayları daha iyi gözleyebildiği için sportmenlik dışı davranışları daha fazla olarak algıladıkları düşünülebilir. Araştırma sonuçları literatürle paralellik göstermektedir.

“Davranışı yapan gruba göre”; lisanslı sporculuk yapmış olan hakemlerin maçında daha az seyirci kaynaklı sportmenlik dışı davranışın olduğu (r=.197; P<0.05) (Tablo 3); “davranışın yapıldığı gruba göre” lisanslı sporculuk yapmış olan hakemlere karşı yapılan sportmenlik dışı davranışların azaldığı (r=.177; P<0.05) (Tablo 4); ve de “yapılan davranışın türüne göre” lisanslı sporculuk yapan hakemlerin maçında daha az saygısızlık (r=.233; P<0.01) ve itiraz (r=.178; P<0.05) davranışlarının olduğu (Tablo 5) söylenebilir. Başkan'a (2003) göre de, lisanslı sporculuk yapan hakemler gözlemcilerden daha yüksek puanlar almışlardır⁽¹²⁾. Lisanslı sporculuk yapmış olan bir hakemin, sporculuktan getirdiği tecrübeleri hakemlik hayatına daha iyi bir şekilde yansıtarak iyi hakemlik yapmasından bahsedilebilir. Bu doğrultuda, sporculuktan gelmiş olmanın hakemliğe seçim kriterlerinde önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir.

“Davranışın yapıldığı gruba göre”; çok maç yöneten hakemlerin maçında seyircilere yapılan sportmenlik dışı davranışların arttığı söylenebilir (r=.235; P<0.01) (Tablo 4). Çok maç yöneten ve geçmişten gelen spor tecrübesi olan hakemin tecrübeli olduğu düşünülürse tecrübesinden kaynaklı olarak hakemin çevresindeki seyircilere yapılan davranışların daha çok farkında olduğu düşünülebilir. Bir diğer yandan “Yapılan davranışın türüne göre”; futbolda

hakemlerin yaşı arttıkça konsantrasyon bozma ($r=.179$; $P<0.05$) ve rakibi şikâyet ($r=.234$; $P<0.01$) davranışlarının arttığı söylenebilir (Tablo 5). Ufak detayların futbol maçının kazanılmasına ve kaybedilmesine neden olduğu düşünülmektedir. Futbolda tecrübeli hakemlerin konsantrasyon bozma ve rakibi şikâyet gibi davranışları ufak detayların maç kazandırdığı bir ortamda tecrübelerine dayanarak daha çok algıladıkları söylenebilir. Hughes'a (2001) göre de hakemlerin hakemlik tecrübesiyle hakemlerin davranış algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur⁽²²⁾. Tecrübesiz hakemlerin ise maçlarda sadece maçı yönetmeye ve hata yapmamaya odaklandıkları için tribünde gelişen bu olayları çok fazla algılayamadıkları söylenebilir.

“Yapılan davranışın türüne göre”; futbolda kadın hakemlerin maçında malzemeye zarar verme ($r=.223$; $P<0.05$) davranışlarının daha fazla olduğu ya da kadınların bu tarz davranışla ilgili algılarının daha fazla olduğu ve erkek hakemlerin dikkatini çekmeyen bazı davranışların kadın hakemlerin dikkatini çektiği düşünülebilir (Tablo 5).

“Yapılan davranışın türüne göre”; hakemlerin hakemlik yaşı ile protesto ($r=.183$; $P<0.05$) ve rakibi şikâyet ($r=.2181$; $P<0.05$) davranışları arasında pozitif anlamlı ilişki görülmektedir (Tablo 5). Protesto ve rakibi şikâyet davranışlarının hakemleri etkileyerek kendi lehlerine düşük çalmasını sağlamak için yapıldığı düşünülmektedir. Bu noktadaki anlamlı ilişki ile hakemlerin maçlarda çok fazla olan bu davranışların farkında oldukları söylenebilir. Hakemlerin kendilerinin etkilenme çabasında olduğunu bildikleri için yapılan çeşitli davranışları bu sınıfta değerlendirdikleri düşünülmektedir. “Yapılan davranışın türüne göre”; futbolda hakemlerin klasmanı ile tehdit ($r=.186$; $P<0.05$) ve sportif erdeme aykırılık ($r=.188$; $P<0.05$) davranışları arasında ve yönettiği lig ile tahrik ($r=.204$; $P<0.05$), protesto ($r=.204$; $P<0.05$), hakemi şikâyet ($r=.203$; $P<0.05$) ve rakibi şikâyet ($r=.176$; $P<0.05$) davranışları arasında pozitif anlamlı ilişki görülmektedir (Tablo 5). Buna göre, düşük klasmanda olan ve alt ligleri yöneten hakemlerin maçlarında daha çok tehdit, sportif erdeme aykırılık, tahrik, protesto, hakemi şikâyet ve rakibi şikâyet davranışlarının olduğu söylenebilir. Klasmanı düşük hakemler, hakem yönergeleri gereği alt ligleri yönetmektedirler⁽²⁹⁾. Bu liglerde aynı zamanda yeni ve tecrübesiz hakemlerin maç yönettiği de düşünülürse sporcu, teknik ekip ve seyircinin tecrübesiz hakemleri etkilemek adına bu derece ciddi sportmenlik dışı davranışlara yöneldikleri söylenebilir. Bir diğer yandan, futbolda 3. lig gibi alt liglerde sporcuların kazandıkları paraların üst liglere oranla daha düşük olduğu aşikârdır. Durum böyleyken, sporcunun kaybedeceği maddî kaynak belki de üst seviye liglerde olduğu kadar yüksek olamayacağı için tehdit gibi yönergelerde müsabakalardan men edilme cezası olan davranışları yapmaktan daha az çekiniyor olabilirler ve sıkça bu tip kötü davranışları ortaya koyuyor olabilirler⁽³⁰⁾. Bunun engellenebilmesi için müsabakalardan men cezası ile birlikte maddî cezaların artırılması bu tip davranışların azalmasında faydalı olabilir.

“Yapılan davranışın türü” açısından bakıldığında protesto davranışının 1. Lig'de 3. Lig'den daha yüksek olduğu ($r=.027$; $P<0.05$) belirlenmiştir ayrıca hakemi şikâyet davranışının 1. Lig'de 2. Lig'den ve 3. Lig'den daha yüksek olduğu ($r=.010$; $P<0.05$) ortaya çıkmıştır (Tablo 8). Wigley (2002), NCAA 3. bölümdeki etik değer ortalamalarının 1. bölümden yüksek olduğunu ortaya koymuştur⁽³¹⁾. Protesto hakemin bir kararının beğenilmemesi ya da haksız bulunması sonucunda gösterilen tepki olarak ifade edilmektedir. Hakemi şikâyet ise yine bir kararın beğenilmemesi üzerine, birisine bunun yakınma şeklinde anlatılması durumudur. Bunun yanında protesto davranışının yanlış bir karar verme olmadan da sadece hakemi etki altına almak için yapıldığı da söylenebilir. Dolayısıyla 1. lig maçlarında 2. ve 3. lige göre hakemlerin kararlarının daha fazla beğenilmediği ya da 1. ligde hakemlerin daha çok etki altına alınmak istenmesinden bahsedilebilir. Gargano da (2001) etik ve sportmenlik dışı durumlara karşı liglerdeki alaylı ve küfürlü sözlere yeni kurallar getirilmesi, sportmence davranışların hakemlerce uygulanması, antrenörlerin oyuncularını sportmence oynamaya yönlendirmesi ve yönlendirenlerin ödüllendirilmesi, federasyonlar tarafından sportmenlik politikası oluşturulup bunların uygulanmasının sağlanması gibi yeni çözümler bulunması gerekliliğini belirtmektedir⁽³²⁾.

SONUÇ

Sonuç olarak; futbolda en fazla sportmenlik dışı davranışı seyircilerin, ardından sporcuların, ardından da teknik ekiptekilerin yaptığı (Tablo 7) ve sportmenlik dışı davranışın en fazla hakeme daha sonra sporcuya daha sonra seyirciye daha sonra da teknik ekiptekilere karşı yapıldığı (Tablo 8) görülmektedir. Davranış türleri açısından ise futbolda en çok karşılaşılan sportmenlik dışı davranışların sırasıyla psikolojik baskı, protesto, rakibi şikâyet, hakemi şikâyet, itiraz, hakeme yardım etmeme, konsantrasyon bozma, tahrik, saygısızlık, hakaret, takdir etmeme, sportif erdeme aykırılık, tehdit, malzemeye zarar verme, fiziksel saldırı girişimi ve fiziksel saldırı olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 9). Bununla birlikte sportmenlik dışı davranışlar kime, kim tarafından hangi tür davranışla yapılırsa yapılsa bunların belirlenip önleyici tedbirlerin alınması spor ortamının korunması adına önem arz etmektedir. Bu önleyici tedbirler alınırken özellikle zorluk derecesi yüksek maçlarda tecrübeli ve spor geçmişi olan hakemlerin öncelikle görevlendirilmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları göstermiştir ki hakemlerin yaşı, cinsiyeti, tecrübesi, sporculuk geçmişi gibi kişisel özellikleriyle sportmenlik dışı davranışlar arasında anlamlı ilişkiler vardır (Tablo 3, 4, 5). Hakemlerin seçim aşamasında ve sportmenlik dışı davranışların önlenmesinde de hakemlerin bu kişisel özelliklerinin göz önünde bulundurulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Hakemlere hakemlikleri sırasında fiziksel antrenmanların yanında, sportmenlik dışı davranışlarla nasıl başa çıkabileceğinin eğitiminin verilmesi hatta hangi sportmenlik davranış karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğinin eğitimi verilmesi de yararlı olacaktır. Federasyonun ise bu davranış türlerinin liglerdeki karşılaşılma sıklıklarının göz önünde bulundurularak ligler bazında önleyici tedbirler alması sportmenlik dışı davranışların azaltılması anlamında önemli görülmektedir. Ayrıca hakemlerin sportmenlik dışı davranışlarla karşılaştıkları zaman kuralları

esnetmeden uygulamaları için federasyonların, hakem komitelerinin ve medyanın hakemlerin yanında yer alması önem arz etmekte ve bu davranış hangi gruptan gelirse gelsin eşit şekilde yaptırımların uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Güven, Ö., Türklerde Spor Kültürü. Geliştirilmiş 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Balcıoğlu, İ., Sporun Sosyolojisi ve Psikolojisi, 1. Baskı, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003.
- Erdemli, A., Spor Yapan İnsan, 1. Baskı, E Yayınları, 2008.
- Johnson, J.D., Current Perceptions of Mississippi Soccer Coaches, Game Officials and Administrators on Youth Sport Misconduct. Doctorate Thesis, The University of Southern Mississippi, Mississippi, 2004.
- Kampf, S., A Study of Division 1 Men's Collage Basketball Official's Perceptions of Sportsmanship, Doctorate Thesis, State University of Buffalo, New York, 2005.
- Powell, J.T., Origins and aspects of Olympics. Champaign, Human Kinetics, IL, 1994.
- Rainey, D.V., Duggan, P., "Assaults On Basketball Referees A Statewide Survey", Journal of Sport Behav. (JSB), 21(1), pp.113 – 120, 1998.
- Satcher, N.D., Social and Moral Reasoning of High School Athletes and Non-Athletes. Doctorate Thesis. The University of Southern Mississippi, Mississippi, 2006.
- Toohy, K., Veal, A.J., The Olympic Games: A Social Science Perspective, Library of Congress Cataloging, 2000.
- Doğan, O., Spor Psikolojisi, 2. Baskı, Nobel Kitabevi, Adana, 2005.
- Başer, E., Uygulamalı Spor Psikolojisi, 3. Baskı, Bağırhan Yayinevi, Ankara, 1998.
- Başkan, M., Türkiye Altıncı Bölge C Klasman Futbol Hakemlerinin Hakemlik Performanslarına Etki Eden Bazı Değişkenlerin Araştırılması, Yüksek Lisans, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2003.
- Ekmekçi, R., Basketbol Hakemlerinin Genel Profili ve Saldırgan Davranışlarla Karşılaşma Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 2004.
- Gürpınar, B., Basketbol Ve Futbol Hakemlerinin Karşılaştıkları Sportmenlik Dışı Davranışlar Ve Bu Davranışların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2009.
- Barrow, H. M., Man and Movement: Principles Of Physical Education (2nd edition), Lea & Febiger, Philadelphia, 1977.
- Ryska, T. A., "Sportsmanship In Young Athletes: The Role Of Competitiveness, Motivational Orientation, And Perceived Purposes Of Sport", The Journal of Psychology, 137 (3), pp.273–293, 2003.
- Sigauw, J. A., Rockness, J. W., Hunt, T. G., & Howe, L. V., Ethical Values And Leadership: A Study Of AACSB Business School Dean, Academy of Management Annual Meeting, San Diego, CA, 1998.
- Stornes, T., "Sportspersonship In Elite Sports: On The Effects Of Personal And Environmental Factors On The Display Of Sportspersonship Among Elite Male Handball Players", European Physical Education Review, 7 (3), pp. 283–304, 2001.
- 2007/2008 Oyun Kuralları. Türkiye Futbol Federasyonu. [İnternette]. 2007 [okundu 03.05.2011].
http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/Oyun%20Kurallar%202007_1.pdf.
- Erkuş, A., Bilimsel Araştırma Sarmalı. 1. Baskı, Seçkin Yayinevi, Ankara, 2005.
- Özmaden, M., Seyircilere Göre Futbolda Saldırganlığı Teşvik Eden Faktörler Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2004.
- http://www.dailymotion.com/video/xb6frn_1991-1992-sezonu-fb-bjk-macy-gol-ta_sport okundu 10.02.2011.
- Hughes, S., New Mexico High School Sports Officials' Perceptions of Athlete Coach and Spectator Conduct. Doctorate Thesis.: The University of New Mexico, Albuquerque, 2001.
- Goodman, S.M., An Analysis of Behavior and Emotional Involvement of Spectators During Professional Hockey Games. Doctorate Thesis. Boston University, Massachusetts, 1989.
- Var, L., Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırganlık Davranışları Hakkında Betimsel Bir Çalışma Kırşehir İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008.
- Bahadır, Z., Futbol Seyircisinin Sosyo-Ekonomik Kültürel Yapısının Şiddet Eylemine Etkisi Konyaspor Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, 2006.
- Kılıçgil, E., Partal, M., "Süper Ligde Oynayan Bir Futbol Takımı Taraftarlarının Şiddete Neden Olan Tahrik Olma Unsurları Üzerine Bir Araştırma", Gazi BESBD, (2), pp. 43–52, 2003.
- Acet, M., Futbol Seyircisini Fanatik ve Saldırgan Olmaya Yönelten Sosyal Faktörler, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2001.
- Türkiye Futbol Federasyonu Merkez Hakem Kurulu Hakemliğe Giriş Unvan Ve Klasmanlara Ayrılma İle Vize Yenileme Kural, Prensip Ve Yöntemleri İç Talimatı. . [İnternette]. 2008 [okundu 05.05.2011].
<http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TFF/talimatlar/talimat2008/Hakemli%C4%9Fe%20giri%C5%9F%20qm1%20son%20v4.pdf>.
- Disiplin Talimatı. Türkiye Futbol Federasyonu. [İnternette]. 2010 [okundu 04.05.2011].
<http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/002011/TFF/Talimatlar/Futbol-Disiplin-Talimatı-12-08-2010.pdf>.
- Wigley, B.J., Ethical Values and Behavioral Intentions of Head Coaches in NCAA Division I And Division III Collegiate Athletic Departments, Doctorate Thesis, University of Texas, Austin, 2002.
- Gargano, M., A Study to Determine Whether or Not The Principles of Sportsmanship and Ethical Conduct Can Coexist With The Competing Principles, Dissertation Higher Education, George Washington University, Washington, 2001.